

DİN KÜLTÜRÜ ve AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN MESLEĞE YÖNELTME ve MESLEK AHLAKININ OLUŞMASINDAKİ YERİ ve ÖNEMİ

H. BÜŞRA ÖZTÜRK* - ADEM ESEN*

Özet

Türkiye Anayasası, Din ve Ahlak Eğitim ve Öğretimi derslerini ilk ve ortaöğretimde devletin denetim ve gözetiminde okutulması gereken zorunlu dersler olarak nitelemiştir. Eğitim-öğretim kurumlarının görevleri arasında çocuk ve gençlerin hayatta başarılı olmaları için ihtiyaç duyacakları bilgilerin yanı sıra toplumun düzenli olarak varlığını devam ettirmesini sağlayacak değerlerin kazandırılması yer alır.

İslam dini çalışmaya büyük önem verir, kadın ve erkeğin çalışmasını farz olarak değerlendirir. Tüm dini eserlerde çalışmanın önemi ve helal rızık kazanmanın gerekliliği belirtilmiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içinde yer alan sorumlu üretim, sorumlu tüketim, israf, çevre koruma, finansal okuryazarlık, iş kazalarına karşı iş sağlığı ve güvenliği gibi konularda öğrencilerin ilkokuldan itibaren bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesinin önemi tartışmadan uzaktır. Ayrıca çalışma hayatında karşılaşılan ahlaki sorunlar, bunların ortaya çıkışında etkili olan faktörler ile iş ahlakıyla ilgili problemleri azaltmaya yönelik tedbirler eğitim ve öğretimi özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile yakından ilgilidir. Bu çalışmada ilköğretim (4.-8. sınıflar arası) ile orta öğretim (9-12) sınıfların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatları ve seçilmiş ders kitaplarından çalışma, meslek sahibi olma, tasarruf, tüketim, helal

rızık, haram rızık, meslek ahlakı kelimeleri taranmış ve değerlendirilmiştir. Ortaöğretimdeki derslerde çalışma hayatı ve iktisatla ilgili kavramların ilköğretime göre daha az olduğu görülmüştür. Oysa öğrencinin çalışma hayatına yaklaşmasından dolayı mesleğe yönlendirme, çalışma ahlakı, helal ve haramla ilgili konular daha fazla olabilir. Ayrıca ülkemizin kalkınması ve gelişmesinde geleceğin mesleklerine yönelmenin önemi ve yeri üzerinde durulabilir. Ders programlarının hazırlanmasında bu alanlardaki uzmanlardan faydalanılabilir.

Anahtar kelimeler: Mesleğe yönleltme, Meslek ahlakı, Sürdürülebilir kalkınma amaçları, Helal kazanç

THE ROLE AND IMPORTANCE OF RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE COURSE IN ORIENTATION TO PROFESSION AND PROFESSIONAL ETHICS

Abstract

Turkey Constitution, Religious and Moral Education and Training courses have been described as the first and compulsory secondary education should be taught in the state's control and supervision. Among the duties of educational institutions are the acquisition of values that will ensure the regular existence of the society as well as the information children and young people will need to be successful in life.

1 İstanbul, Başakşehir Turgut Özal Kız İ.H.O. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni.

2 Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı, adem.esen@istanbul.edu.tr

Islam attaches great importance to study and considers the work of men and women as obligatory. The importance of working in all religious works and the necessity of earning halal sustenance are stated.

The importance of informing and guiding students from primary school on issues such as responsible production, responsible consumption, waste, environmental protection, financial literacy, occupational health and safety against occupational accidents, which are among the Sustainable Development Goals, is far from being discussed. In addition, the moral problems encountered in working life, the factors that are effective in their emergence and the measures to reduce the problems related to business ethics are closely related to education and training, especially the Religious Culture and Moral Knowledge course. In this study, the words working, having a profession, saving, consuming, halal sustenance, haram sustenance, professional ethics were scanned and It has been evaluated. It has been observed that the concepts related to working life and economics are less in secondary education than in primary education. However, due to the student's approach to working life, there may be more issues related to orientation to the profession, work ethic, halal and haram. In addition, the importance and place of turning to future professions in the development and development of our country can be emphasized. Experts in these fields can be used in the preparation of course programs.

Keywords: professional orientation, professional ethics, sustainable development goals, halal earnings

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİNİN MESLEĞE YÖNELTME ve MESLEK AHLAKININ OLUŞMASINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

1. Giriş

Bu makalede, bu ders kapsamında iktisadi konuları, öğrencileri mesleğe yönlentmeyi ele alınışı ve meslek ahlakının tohumlarını atmadaki yerini incelemektedir. Çalışmada ilköğretim (4-8 sınıflar arası) ile orta öğretim (9-12) sınıfların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatları ve seçilmiş ders kitaplarında

çalışma, meslek sahibi olma, tasarruf, tüketim, helal rızık, haram rızık, meslek ahlaki kelimeleri taranmıştır. Ayrıca iktisadi konuların yoğun olarak ele alındığı üniteler üzerinde durulmuştur. Bu inceleme sonunda anayasal ilkeler, ülkenin nitelikli işgücünü sağlayacak motivasyon faktörleri ve geleceğin mesleklerine yönlendirme bakımından dersin müfredatının hazırlanması ve konuların işlenmesine yönelik bazı öneriler yer almaktadır.

Yeni neslin çalışmanın bir erdem olduğu hatta Allah'ın en sevdiği ibadet olduğunun İslam dininin temel değerlerinden biri olduğu, başta alışveriş olmak üzere iktisadi hayatta dürüstlüğe, meslek ahlakına önem verme ve borç-alacak ilişkisinde tarafların birbirlerini mağdur etmemeleri, bu konuda yasal mekanizmaya zemin hazırlayan ahlaki kriterlerin hazırlanması günümüzün tüm toplumlarında başta eğitim ve öğretim olmak üzere tüm toplumların önem verdiği konulardır. Ayrıca bunlar, UNDP tarafından uzun süreden beri üzerinde durulan Milenyum ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında da yer almaktadır.

İnsan davranışı ile ilgili öğrenme teorileri insanın doğası, eğitimin amacı ve kabul görmüş değerler ile desteklenir. Bu nedenle öğrenme deneyimleri ile daha çok kabul gören çıktıları bakarak bunları anlamak mümkündür. Bu teoriler örgütlerdeki beşeri sermayenin uzun vadeli kazanımlarını sağlar. Ayrıca, işgücünün geliştirilmesi ve beşeri sermayenin uzun vadeli kazançları güçlendirmeye yardımcı olur. Pedagojik olarak, çocuklar öğretilmeli, yetişkinler ise andragogical (yetişkin) destek verilmelidir. Birincisinde tüm yük öğretmenin/eğitmenin üzerindedir. Yani bu, Ne öğretileceği? Nasıl öğretileceği? Ne zaman öğretileceği? öğretmen tarafından yönlendirilmiş bir eğitimidir. Yetişkinlerin eğitiminde ise eğitimde yönlendirme yerine, yardım etme öne çıkar. Günümüzde toplum bilgi ekonomisi haline gelmiştir. Bunun anlamı, para, fiziki emek ve hammadde gibi geleneksel ekonomik faktörlerin bilgi, inovasyon ve gelişme yoluyla katma değer üretiminde katkısı azaltılmakta, bunun yanında hayat boyu öğretim ve eğitim ile katkı artmaktadır. (Wang, V.; Kania-Gosche B. 2013. s.98-107)

Eğitim-öğretim kurumları toplumsal birikimlerin gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli kurumlardır. Buralarda çocuk ve gençlerin hayatta başarılı olmaları için ihtiyaç duyacakları bilgilerin yanı sıra toplumun düzenli olarak varlığını devam ettir-

mesini sağlayacak değerlerin kazandırılması bu kurumların temel görevleri arasındadır. Anayasa'nın 24'ncü maddesine göre, "Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." Değerler eğitimi bu çerçevede ele alınmakla beraber seçmeli dersler aracılığıyla da verilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı yayınladığı bir genelge ile (2010 yılı) tüm eğitim-öğretim kurumlarında 'Değer Eğitimi Projeleri' uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir. Yönergede değerler eğitiminin kapsamı şöyledir: "Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır" (MEB 2010/53 Nolu Genelge)

Değerler eğitiminin amacı, sağlam karakterli nesiller yetiştirmektir. Dini, milli ve insani değerler telkin yoluyla analiz edilmesi yanında, gözlenmesi şeklinde aktif öğrenme, örnek olay incelemesi, öğrenci araştırmaları, eğitici oyunlar ile çeşitli faaliyetler yapılabilir. Bu çerçevede hikaye, masal, kıssa öğretimi, örnek biyografi etkinliği ve toplum hizmeti gibi yöntemler de yer almaktadır. İktisadi konular içinde çalışmanın, meslek sahibi olmanın ve işte ahlaklı olmanın diğer ahlaki değerler olan sevgi, saygı ve dürüstlüklerle ilişkileri kurulabilir. Çalışmanın ve hayatı kazanmanın dini, milli ve insani bir değer olduğu, mesleğe yöneltme ile okullarda öğrencilerin akademik başarıları amaçlanırken, eğitim faaliyetleriyle toplumun temel değerlerini benimsemiş bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. (Yılmaz, Muhammet, 2012, 18 v.d.)

2. Erken Çocukluk, İlk ve Orta Öğretim Dönemlerinde Meslek Ahlakı Eğitiminin Yeri

Çalışma hayatında karşılaşılan ahlaki sorunlar, bunların ortaya çıkışında etkili olan faktörler, iş ahlakıyla ilgili problemleri azaltmaya yönelik tedbirler ve burada eğitim-öğretimin yeri ile toplumsal değerler içinde yapıcı ve yıkıcı değerler rol oynamaktadır. (İGİAD, 2018, 187 v.d.)

İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD) tarafından yapılan Türkiye'de İş Ahlakı Araştırmasına

göre; "Katılımcılara iş ahlakına uygun davranışların oluşmasında eğitim-öğretim kurumlarının rolü ile ilgili sorulan sorunun cevaplarının önemli bir kısmı (% 95,4) eğitim-öğretim kurumlarının rolünün önemli olduğunu düşünmektedir. Ancak bu kurumların rolünün çok önemli olduğunu düşünenlerin oranı ancak %33,5'tir. Araştırma sonuçları eğitim-öğretim kurumlarının iş ahlakına uygun davranışların oluşmasındaki rolünün son 15 yıldır düzenli olarak arttığını göstermektedir. Farklı sektörlerin algılamaları açısından bakıldığında ise eğitim-öğretim kurumlarının önemine en çok inanan sektörler kamu kurumları, tekstil, turizm ve bankacılıktır. Bu kurumların etkisine en az inanan sektörün eğitim ve öğretim sektörü olması ise oldukça ironiktir. Otomotive, enerji ve dayanıklı tüketim malları sektörleri de eğitim-öğretim kurumlarına inancı az olan diğer sektörlerdir." (İGİAD, 2018, 86) Aynı araştırmada dikkati çeken bir husus da, insan haklarına tecavüz edenlerin bir kısmının din istismarı yapmalarıdır: "İnsan-insan ilişkilerini, insan-eşya ilişkilerini düzenleyen dini değerler kullanılarak çalışanların istismarı söz konusu olabilmektedir. Çalışanlarının ücretlerinin ödenmesi yerine onlara Allah (C.C.) rızası için çalışmanın faziletleri hakkında bilgi vermek ya da dine veya din büyüğüne hizmet etmiş saymak din istismarıdır. Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmak gibi gerekçeler gösterilerek kişinin hak ettiği ücretin verilmemesi, özlük haklarının ihlali ve çalışanların manevi değerlerinin istismarı anlamına gelmektedir. Bu istismar bazı durumlarda kitlesel boyutlara ulaşmaktadır. Çalışanların hak edişleri, sözleşmelerindeki birim üzerinden ödenmelidir. Aksi takdirde manevi değerleri kullanılarak kişiler istismar edilmiş olmaktadır." (İGİAD, 2018, 151)

Gençlikte atalet her bakımdan sorun oluşturmaktadır. Gençlerin suç ve madde bağımlılığı dahil çeşitli sosyal olmayan davranış biçimlerine yönelme ihtimalleri artmaktadır. Gelecek açısından iş tecrübeleri veya piyasada geçerli olabilecek becerileri olmadığı için yaşamlarının büyük bir kısmında sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalma ihtimali artmaktadır. (TİSK, 2008: 2) Bu nedenle, gerek örgüt gerekse yaygın öğretim ve eğitim metotlarıyla çalışmaya yöneltici çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Yeni nesli ilgilendiren başka bir önemli konu, kariyer eğitimidir. Okullarda kariyer rehberlik programlarına öğretmenler yanında ebeveynler de katılmaktadır. Ebeveynleri dahil etmenin nedeni, çocuklarının kariyer seçimleri üzerinde rol oynamanın yanı sıra iyi bilgilendirilmiş ve destekleyici olma

özellikleridir. (OECD, 2004, 47) Bazı ülkelerde mesela Kanada Quebec’de, rehberlik odaklı okul teşvik edilmektedir. Bu kapsamda ilkokulda öğrencilerin kimlik gelişimine destek sağlamak ve ortaokul boyunca kariyer planlamada rehberlik etmek üzerinde durulmaktadır. Bunun yanında öğrenciye müfredat kapsamındaki bilgilerle hayat ve sosyal beceriler ve çalışma yöntemleri desteğini de içerir. Yine öğrencilere belirli seçimler yapmalarına yardımcı olma ve karar verme becerileri ile kariyer becerilerini öğretir. Öğretmenler müfredat programını okul psikologları aracılığı ile sunarken, veliler ve iş çevreleri de meslekleri anlatırlar. (OECD, 2004, 48)

En yaygın yaklaşım kariyer eğitimini ortaöğretimde yoğunlaştırmaktır. Kanada’da (Britanya Kolumbiyası ve Ontario), Çek Cumhuriyeti, Finlandiya ve İspanya’da da lise eğitimine kadar uzanır. Kanada’da (Britanya Kolumbiyası ve Ontario), Çek Cumhuriyeti ve Danimarka’da ilkokulda başlar. Hakim durum, kariyerle ilgili temel kararların zorunlu eğitimin sonunda verildiğine dair ortak bir varsayımı yansıtır. “Yaşam boyu öğrenme bağlamında, ilkokulda başlayan lehine argümanlar güçlü görünmektedir.” (OECD, 2004, 44)

Eğitim ve istihdamda yer almayan genç nüfus 20-24 yaş grubunda (2013) yılında Yunanistan, İtalya, İspanya ve Türkiye % 30’un üzerinde olduğu ülkelerdir. (OECD, 2004, 34) Bu da genç işsizliğin toplumlar açısından önemini göstermektedir.

Otomasyon ve yapay zeka gibi iş alemini derinden etkileyen gelişmeler, bugünkü ilkokul öğrencilerinin % 65’inin tanımlanmamış işlerde çalışacağını ortaya koymaktadır. Geleceğe sadece teknik bilgi çalışmalarına odaklanma yerine, öğrencilere karar verme mekanizmaları, analiz yeteneği ve değerlendirme sistemleri konularında beceriler kazandırma üzerinde durulma ihtiyacı doğmuştur. Günümüzde mesleki formasyon kriteri kimlik yerine kişilik üzerinde durmakta, ahlaklı bireylerin ne çıkararak uyumsuz bireylerin ayıklanacağı yapı üzerine kurulmaktadır. Hoşgörü, sevgi ve saygı, karşılıklı yardımlaşma gibi ilkeleri ön plana çıkaran bir anlayışa gidilmektedir. (YÖK, 2019, 37) Eski ve yeni nesil arasındaki zihniyet farklılığının olumsuz etkilerini bertaraf etmek üzere olumlu eğilimlere yönlendirme sağlama üzerinde durulmaktadır.

3. İslam Dininde Çalışmanın ve Meslek Ahlakının Önemi

İslam dini çalışmaya büyük değer vermektedir. Zira “İslam dininde ruhbanlık yoktur”. Allah’ın çalışanları sevdiği ve onlara karşılığını vereceği, gücü yettiği halde çalışmamanın dinen doğru olmadığı dini kaynaklarda yer almaktadır. Ancak çalışmanın helal ve haram sınırları da belirlenmiştir.

İslam hukukçularına göre kazanç, ister bir meslekle isterse farklı bir şekilde olsun helal yollarla mal edinmektir. Kazanç sağlamak için çalışmaya gayret etmek yeterli güce sahip olan kimse üzerine farzdır. Nitekim bu, peygamberlerin yoludur: Nuh marangoz, İbrahim terzi, Davut demir ustası, Süleyman ölçek ustası, Zekeriya marangoz, Musa ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAS) koyun çobanlığı ve ticaret yapmıştır. İslam alimleri bireylerin bir meslek sahibi olmalarının gereği üzerinde durmuşlardır. Toplumun ihtiyacını karşılamak üzere ihtiyaç duyulan tüm mesleklerde yeterli kalite ve sayıda eleman istihdam etmek farzı kifâye olarak görülmüştür. Bundan dolayı bu işve mesleklerde çalışacakların artması da farzı kifâyedir. Küçük çocukların bir meslek öğrenmek üzere sanat sahiplerinin yanına verilmeleri bazı ilim adamları tarafından vacip olarak görülmüştür. İslam hukukçuları bu konuda kadın ile erkek arasında ayırım yapmamışlar, herkesin meslek sahibi olmalarına önem vermişlerdir. Burada da babaya ve anneye sorumluluk düşmektedir. Çünkü çocuklar ilk terbiyelerini ebeveynleri yanlarında alırlar. İslam alimleri ancak zaruret halinde çalışma gereğini söyleyenlerin yani bir lokma-bir hırka yeterli diyenlerin sözlerine hiçbir zaman itibar etmemişlerdir. Yani tevekkülü boş oturma şeklinde yorumlamamışlardır. Nitekim Peygamberimiz “deveni sağlam bağla, sonra tevekkül et” buyurmuş, sahabe ve ilim adamları da bu yolu takip etmişlerdir. Hazreti Ömer, “mütevekkili” tohumu toprağa atan, sonra da sonucunu bekleyen kişi, diye tanımlamıştır. Genellikle insanlar itibarlı mesleklere yönlendirilmiştir. Peygamberimiz ve sahabe-i kiramin hayatları dikkatlice incelendiğinde onların kazanç yolunda olmayı ibadet için bütün vakitlerini geçirmekten daha faziletli görmüşlerdir. (Kal’acı, 1991, 50)

Ayrıca tarihimizde ahilik gibi lonca teşkilatlarında meslek ahlakı ve üretim süreci teşvik edilmiştir.

4. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yasal Çerçevesi

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 2’nci maddesinde genel amaçlar sıralanmıştır. Buna göre,

belirli niteliklere sahip yurttaşlar yetiştirmek; bu vatandaşları maddi ve manevi yönden geliştirmek ve hayata hazırlamak, meslek sahibi olmalarını sağlamak ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek bu amaçlar içinde yer almaktadır. Yine Anayasa'ya göre din ve ahlak öğretimi ve eğitimi ilk ve ortaöğretimde devletin denetiminde okutulması gereken zorunlu derslerdir. Aynı husus 1739 sayılı yasanın 12'nci maddesinde de bulunmaktadır.

Eğitim ve öğretim programlarıyla sürdürülen tüm çalışmalar; okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde birbirini tamamlayıcı bir şekilde aşağıdaki amaçlara ulaşmaya yöneliktir:

(1) Okulöncesi eğitimi tamamlayan öğrencilerin bireysel gelişim süreçleri göz önünde bulundurularak bedensel, zihinsel ve duygusal alanlarda sağlıklı şekilde gelişimlerini desteklemek,

(2) İlkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlamak,

(3) Ortaokulu tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle millî ve manevi değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi"nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak,

(4) Liseyi tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda ve ortaokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle, millî ve manevi değerleri benimseyip hayat tarzına dönüştürmüş, üretken ve aktif vatandaşlar olarak yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan, "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi"nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır bireyler olmalarını sağlamaktır. (TC MEB, 2018, 8)

Kalkınma Planlarında da gençlerin mesleki eğitime yönlendirilmeleri yer almaktadır. Nitekim 11'nci Kalkınma Planında konuyla ilgili genel ilkeler şöyledir:

-Yüksek çocuk ve genç nüfus oranına sahip olan ülkemizin bu nüfus potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmesi ve avantaja çevirmesi için erken çocukluk döneminden başlayarak etkin politikalar yürütülecektir. On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde çocuklarımızın insani ve ahlaki değerlere sahip, bilinçli, iyi eğitilmiş, saygılı ve kendine güvenen fertler olarak yetiştirilmeleri hedeflenmektedir.

-Çocukların üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması ve fırsat eşitsizliğinin azaltılması temel amaçtır.

-Çocukların kendilerini ve meslekleri tanımlarını sağlayacak kariyer seçim süreçlerini destekleyen kariyer rehberliği sistemi kurulacaktır.

-İşgücü piyasasının değişen ihtiyaçları çerçevesinde yeni gelişen meslek alanları göz önünde bulundurularak kız çocuklarının fen, teknoloji, mühendislik, matematik alanlarındaki mesleklere yönlendirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.

5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin İçeriği

5.1 İlköğretim

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin (4-8 sınıflar) programı güncelleme sürecinde yararlanılan kaynaklar şöyle belirtilmiştir: (TC MEB, 2018, 14)

- Anayasa ve ilgili mevzuat, kalkınma planları, hükümet programları, şûra kararları, siyasi partilerin programları, sivil toplum kuruluşları ve sivil araştırma kurumları tarafından hazırlanan raporlar vb. dokümanlar,

- MEB programlar ve öğretim materyalleri,

- İllerden gelen her bir branşla ilgili zümre raporları,

- Branşlara yönelik açık uçlu sorulardan oluşan ve elektronik ortamda erişime açılan

- Farklı ülkelerin son yıllarda benzer gerekçelerle yenilenip güncellenen öğretim programları, anket verileri ve

- Eğitim fakültelerinin branşlar ölçeğinde hazırladıkları raporlar,

- Yurt içinde ve yurt dışında eğitim öğretim ve programlar üzerine yapılan akademik çalışmalar, Bakanlıkta değerlendirilmiş ve yapılan tespitler doğrultusunda öğretim programlar gözden geçirilip güncellenmiş ve yenilenmiştir.

“Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nın geliştirilmesinde; yapılandırıcı öğrenme modelini destekleyen çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri temelli öğrenme gibi yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Beceri temelli öğrenme, öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve hayata aktarılması tasarlanan bilgi, tutum ve beceriler bütünü ifade etmektedir. Bu bağlamda temel becerileri ön planda tutan, öğrenme sürecinde öğrencinin aktif katılımına ve öğretmen rehberliğine imkân veren, öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ortamların sağlanmasının önemi vurgulanmıştır.”

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programıyla; 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan “Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak öğrencilerin;

- (1) Dinî ve ahlaki kavramları tanımaları,
- (2) Dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavramaları,
- (3) Farklı inanç ve yorumları tanımaları ve bunlara saygı duymaları,
- (4) Çevresindeki dinî davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmaları,
- (5) Ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmeleri,
- (6) İslam dininin ana kaynaklarını tanımaları,
- (7) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını ve örnek ahlakını tanımaları,
- (8) İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini açıklamaları,
- (9) Bazı dua ve surelerin muhtevasını ana hatlarıyla tanımaları,
- (10) İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin farkına varmaları amaçlanmaktadır.

Programların en önemli unsuru olan kazanımların hazırlanmasında öğrencilerin gelişim düzeyleri, programın amaçları ve içeriği dikkate alındığı belirtilmiştir. Öğrencilerin öğrenme başarıları, kazanımların edinilmesine bağlıdır. Öğretmenin görevi de bu kazanımların gerçekleşmesinde öğrencilere gerekli ortam ve imkânları sunarak öğrenme sürecine rehberlik etmektir.

Kazanımlarla ilgili özellikle vurgulanması gereken konularla ve/veya sınırlamalarla ilgili açıklamalara kazanımı izleyen satırda yer verilmiştir.

4. Sınıf ünite ve kazanımlarında; günlük hayatta dini ifadeler içinde helal, haram, sevap ve günah yer almaktadır. Yine bu sınıfta güzel ahlak ile Peygamberimizin hayatı işlenmektedir.

Günlük hayattaki dini ifadeler ünitesi başlığı altında ekmeğin undan yapımına ve burada işi bilen kişilerin varlığının önemine kısaca değinilmiştir. Ayrıca bu üniteye helal kavramının tanımı verilerek, Okuyalım etkinliğinde kısa bir hikaye ile helalin önemine vurgu yapılmıştır.

Güzel Ahlak ünitesinde ahlaklı bir insanda olması gereken özellikler üzerinde durularak, adalet, haksızlık, sabır, dürüstlük gibi kavramlara yer verilmiştir.

Son üniteye yer alan Muhammed'ül Emin konu başlığı altında Peygamberimizin yalan söylemediği, emanete sahip çıktığı, kötü alışkanlıklardan uzak durduğuna, haksızlık etmediğine ve tembelliği sevmeye kısıca değinilmektedir. Ayrıca Peygamberimizin güzel ahlakı sayesinde toplumda saygı gördüğüne ve çocukluk döneminde yüzmeyi ve ok atmayı öğrendiğine, böylece Müslümanlarında çağın gerektirdiği donanıma sahip olmasının önemi vurgulanmıştır.

5. Sınıf ünite ve kazanımlarında; Allah inancı, adap ve nezaket ile çevremizde dinin izleri çalışma hayatı ile ilgili konuları da içermektedir. Allah inancında; O'nun her şeyi işittiği, bildiği, gördüğü ve her şeye gücü yettiği işlenmektedir. Çevrede dinin izleri konusunda cömertlik ve yardımlaşma işlenen konulardır. Ayrıca Davud peygamberin el emeği ile geçinmesi de örnek bir anlatımdır.

Örnek inceleme: 5.sınıf din bilgisi kitabında “üretmek” kelimesi 2 kez kullanılmıştır. Hz. Davud (AS) kendi el emeğiyle geçiminden, Allah'ın Hz. Davud'a zırh yapmayı öğretmesi ve bu zırhları satarak geçimini sağlamasından bahsedilmiştir. Konu

şu cümle ile özetlenmektedir: “Müslümanlar onun kendi el emeğiyle geçinmesinden ve üretmek için de yaşadığı topluma katkı sunmasından dersler çıkarmalıdır.”

Allah inancı ünitesinde “Dünya hayatında neyin nasıl yapılacağı bilgisini bize öğretir. Biz de bu bilgilerle buluşlar yapar, eşyalar üretir ve yeni bilgilere ulaşırız.” İfadesi yer almaktadır.

Dürüstlük; Oruç konusu etkinlik kısmında bir kez, iletişim ve konuşma adabı konusunda bir kez ve Hz. Muhammed’in evliliği ve çocukları konusunda üç kez geçmektedir

Rızık; Kur’anı kerim ve peygamberlerden dua örnekleri konusunda bir kez geçmiş ve sofrada adabı konusunda rızık terimi açıklanmış, 4 kez kullanılmıştır.

Kazanç; Sofra adabı konusunda 3 kez kazançtan bahsedilmiş (Hak etmeden, alın teri dökmeden para kazanmayı asla düşünmezler. Emek harcamadan ya da başkasının hakkını yiyerek elde edilen kazancı da haram kabul ederler. Emek vererek elde ettikleri helal kazancın ve helal lokmanın gerçek zenginlik olduğunu bilirler ve bunu veren Allah’a (CC) şükrederler)

Nezaket kuralları konusunda çevre korumaya değinilmiştir.

Ayrıca, Allah inancı ünitesinde su kaynaklarının tüketilmesi, Hz. Muhammed’in aile hayatı ünitesinde aşırı tüketim ve israftan kaçınması yer alıyor.

6. Sınıf ünite ve kazanımlarda; Peygamberimizin Mekke’deki hayatında koyun çobanlığı yapması ile ticaretle meşgul olması örnek verilebilir. Yine temel değerlerimiz ünitesinde, iktisadi kalkınma ve gelişme ele alınabilir. Bazı zararlı alışkanlıklar ünitesinde yer alan kumar başlığı altında helal kazancın önemine vurgu yapılarak İslam dininin her türlü haksız kazançtan uzak durmayı öğütlediğine değinilmiştir.

İki kere rızık ve üretmek terimi kullanılmıştır. Dürüstlük kelimesine 8 kez vurgu yapılarak bir Müslümanın dürüst olması gerekliliğine değinilmiştir.

7. Sınıf ünite ve kazanımlarda; Ahiret inancının insan davranışlarındaki etkisi yer almaktadır. Yine bu sınıfta “güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklamaktadır.

Kazanımda; “adalet”, “dostluk”, “dürüstlük”, “öz denetim”, “sabır”, “saygı”, “sevgi”, “sorumluluk”, “va-

tanseverlik” ve “yardımseverlik” değerleri, ilişkili oldukları tutum ve davranışlarla birlikte ele alınır.

Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.

“Kazanç” kelimesi kurban tığlama duasında ve musahiplik konusunda geçmektedir.

Dürüstlük kavramı 3’ncü üniteye yer alan güzel ahlaki tutum ve davranışlar konu başlığı altında alt başlık olarak ele alınarak dürüstlüğün önemine ayet ve hadislerle dikkat çekilmiştir.

İki kez rızık kelimesi kullanılmıştır. Meslek ve meslek ahlaki yer almıyor. Üretmek kelimesi ise 2 kez kullanılmıştır.

8. Sınıf ünite ve kazanımlarda: Kader inancının insanlar arasındaki iktisadi farklarla ilişkisi ele alınabilir. Yine bu sınıfta zekat ve sadaka konuları ele alınmaktadır. Böylece toplumdaki sosyal dayanışmaya yer verilmektedir. Peygamberimizin güvenilirliği konusu yanında Şuayb (AS) “ölçü ve tartılarda hile yapmayın” uyarısı ve Yusuf’un (AS) hayatı işlenmektedir.

Üçüncü ünite “Din ve Hayat” başlığı altında, zekat ve sadakanın sosyal ve iktisadi yönüne öne çıkan ibadetlerden olduğuna değinilerek, bunların gerekliliğine kısaca yer verilmiştir. Dinin temel gayesi konusunda ise “hak” kelimesi terim anlamı açıklanarak, Kur’an-ı Kerimdeki anlamlarına yer verilmiştir. Ayrıca “Değerlendirelim” kısmında verilen hadisi şerif ile (Hz. Muhammed (SAV) bir keresinde, “ Müflis (iflas etmiş kişi) kimdir bilir misiniz?” diye sorar. Sahabe “Bizim aramızda müflis, parası ve eşyası olmayan kimsedir.” diye karşılık verince şöyle buyurur: “Benim ümmetimden müflis o kimsedir ki kıyamet gününde namaz, oruç ve zekât (gibi ibadetlerin sevabıyla) gelir. Ancak şuna sövmüş, buna iftirada bulunmuş, ötekinin malını yemiştir, berikinin kanını dökmüş, diğerini de dövmüş olarak gelir. Hesap gününde hakkına girdiği kimselere onun iyiliklerinden alınıp dağıtılır. Eğer yaptığı iyilikleri kötülüklerinin cezasını karşılamaya yetmezse hak sahiplerinin günahlarından alınarak onun üzerine yüklenir. Sonra da günahkâr bir kimse olarak cehenneme atılır. İşte asıl müflis bu kişidir. (Müslim, Birr ve Sıla, 59)” İslam dininin haklara verdiği önem düşündürülmeye çalışılmıştır. (8.sınıf kitap, s. 74)

“Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır... Arap’ın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur... Ey insanlar! Kanlarınız (hayatınız), mallarınız, haysiyet ve şerefiniz, Rabbinizle buluşacağınız güne kadar kutsal ve saygındır.(Ahmet b. Hanbel, V, s. 411)” hadisi ile insanın can, mal gibi temel haklarını öne çıkarmaktadır. Yine Din ve Hayat ünitesinde Canın Korunması başlığı altında “Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır. Hadisi şerifiyle hem rızık hem de yaşam hakkının korunması ilkesine değinilmektedir. Aynı zamanda iş güvenliği konusuna da önem verilerek Peygamberimizin ok ve yayıyla mescide uğrayan birine, “Onun temrenine (demir ucuna) sahip çık.” buyurarak çevre güvenliğinin sağlanmasına vurgu yapılmıştır.

Bir diğer alt başlık olan malın korunması konusunda ise İslam dininin çalışmayı teşvik etmesi, el emeğine ve üretime önem verilmesi, helal kazanç konularına değinilmiştir. İnsan için ancak çalıştığı için karşılığı vardır ve “Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir” hadisi şerifleriyle bu konuların önemine dikkat çekilerek, insanları üretmeye ve geçimini sağlamak için çalışmaya teşvik etmiştir.

Öte yandan ise rüşvet, haksız kazanç, faiz, emeğinin karşılığını vermemek, israf gibi konular için hadisi şerif ve ayeti kerimelerle desteklenerek bu konuların önemsenmesine vurgu yapılmıştır.

8.sınıf 1’nci ünite kader inancında, Allah’ın evrendeki uyumu sağlamak için koyduğu yasalar yani sünnetullah kavramında yer alan toplumsal yasalar konusu ele alınmıştır. Toplumsal yasaların temelini oluşturan sevgi, kardeşlik, doğruluk, adalet, kul hakkı gibi ilkelere kısaca değinilmiştir. Ayrıca Nasreddin hoca fıkralarının yer aldığı etkinlikle de toplumsal yasalar konusunda öğrencileri düşünmeye sevk edici etkinliklere yer verilmiştir.

Kaderle ilgili kavramlar konusunda başarı, başarısızlık, rızık gibi temel kavramlar ele alınmıştır. “İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden hesaba çekilmedikçe bir tarafa hareket etmeyecektir. Malını nasıl kazandığı ve nerede harcadığı...” hadisi şerifi ile öğrencileri ne için, nasıl yaşamaları gerektiği konularında insanın kazancının yasal ve helal yollardan olması ve harcamalarında dikkatli olması vurgulanmaktadır. Üniteye yer alan rızık başlığı altında ise İslam dininin kumar, şans oyunu, hırsızlık gibi haksız kazançların haram olduğuna vurgu

yapılarak, alın teri, gayret ve kişinin kendi kazancının önemine ayet ve hadislerle değinilmiştir. Aynı zamanda tevekkül konusuna da vurgu yapılarak, tevekkül kavramının yanlış anlaşımını engellemek için örneklemeler yapılmıştır. İnanan insanın başarı konusunda kendine düşen sorumluluğu yerine getirmesi, sabırlı ve gayretli olması gerekliliğine vurgu yapılması da öğrencilerin ilerideki çalışma hayatlarında girişimci olduğu kadar sorumluluk sahibi olmalarına yöneltmektedir.

Karşılaştıralım Etkinliği ile başarı ve başarısızlık sebepleri ve insanın bu konudaki iradesi ve sorumluluğuna dikkat çekmek istenmektedir.

Son olarak yer alan Yorumlayalım etkinliğinde ise bir başarı öyküsü yer alarak sorumluluk ve başarı ilişkisine dikkat çekilmektedir.

8.sınıf 2’nci ünite Zekat ve Sadaka başlığı altında yer alan İslam’ın paylaşmaya ve yardımlaşmaya verdiği önemi birçok ayet ve hadislerle örneklenerek açıklanmıştır. Toplumdaki bireylerin hangi mesleğe sahip olsalar da birbirlerini tamamladıklarına değinilerek, herkesin birbirine ihtiyacı olduğuna ve toplumun yardımlaşma ve dayanışma sayesinde ayakta kalabildiğine vurgu yapılmıştır. Dinimizin insana ve topluma yararlı işler konusunda yardımlaşmaya teşvik ederken, bireye ve topluma zarar veren konular üzerine yardımlaşmanın yasaklandığına değinilerek ayeti kerimeyle desteklenmiştir.

Ayrıca bu üniteye infak ve sadaka-i cariye kavramlarına da değinilmiştir. Konunun sonunda yer alan bilgi kutusu ile vakıf kavramının önemine değinilmektedir.

Ünite sonunda yer alan Hz. Şuayb (AS) kıssası ile ölçü ve tartıda hile yapılmaması, insanların hayatın her safhasında olduğu gibi ticarete de dürüst olmalarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Ünite sonunda Maun suresi işlenmiştir. Bu surede yardımlaşma üzerinde durulmaktadır.

8.sınıf 4’cü ünite de ise peygamberimizin güvenilirliğine ve Hz. Hatice’nin peygamberimize güvenerek kervanını ve değerli eşyalarını ona emanet etmesine dikkat çekilmiştir. Bu ünite de yer alan Hz. Muhammed’in (SAS) hakkı gözetmedeki hassasiyeti konu başlığı altında hak ve adalet kavramlarının üzerinde durulmuştur.

Borç ve alacaklı hususunda Peygamberimizin

alacaklının mağdur edilmemesi üzerine sözü vurgulanmıştır. Yorumlayalım etkinliği ile “Hakların gözetilmesi toplum huzuruna ne gibi katkıları sağlar?” sorusuyla hak ve adaletle ilgili ayet örnekleri üzerinde durulmuştur.

Kitapta kazanç kavramı beş kez kullanılmıştır.

Etkinlik kısımlarında daha çok öğrencilerin empati yapmaları istenerek hangi mesleği nasıl icra edecekleri diğer arkadaşları tarafından değerlendirilebilir olumlu ve olumsuz davranışlara dikkat çekilmelidir.

Aynı zamanda öğrencilerin çevrelerini gözlemlemeleri markette, pazarda satıcıların gözlenmesi gibi, ahlaki ve ahlaki olmayan davranışları not edilerek sınıf için etkinlik oluşturulabilir.

Örnek olarak bazı okullarda kasıyersiz manav, etkinliği ile öğrencilerin kendi vicdanı ile parayı bırakması örnekleri okullarda değerler eğitimi olarak verilmektedir. Askıda tost etkinliği ile kişi bilmediği tanımadığı bir arkadaşına yardımda bulunmaktadır.

5.1 Ortaöğretim

9. Sınıfta İslam ve ibadet ünitesinde ibadetin ahlakla ilişkisi ele alınmaktadır. İbadetin bireyin ahlaki gelişimindeki yeri üzerinde durulmaktadır. Yine başka bir ünite de gençlerin kişilik gelişiminde değerlerin etkisine yer verilmektedir.

10. Sınıfta din ve hayat ile ahlaki tutum ve davranışlarda konumuzla ilgili üniteler yer almaktadır. Din ve hayat ünitesinin alt başlıkları arasında ekonomi, sosyal değişim ve adalet kavramları bulunmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerimdeki kavramlardan ihsan, salih amel, takva ve ihlas ele alınmaktadır.

12. Sınıfta, güncel dini konular içinde iktisadi olanlara da yer verilmektedir. Bu çerçevede, en detaylı ünite şöyledir: “12.4.2. İslam'ın ekonomik hayatla ilgili ahlaki ölçülerini yorumlar.

- İslam'ın mülkiyet anlayışı, fakirlik problemine bakışı ve fakirliğin çözümü için ortaya koyduğu ilkeler ele alınır.

- İslam'da işçi ve işveren haklarına yer verilir. Ayrıca “İş Sağlığı ve Güvenliği” kapsamında “güvenli yaşam” hususuna da değinilir.

6. Sonuç ve Öneriler

İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve hadislerde ahiret hayatı yanında, iktisadi hayata ve dünyalık kazanmaya önem verilmiş, hatta teşvik edilmiştir. Bu çerçevede dürüstlük ve helal kazanç ilkelerine önem verilmiştir. Bu açıdan meslek ahlaki önem taşımaktadır.

Bireysel ve toplumsal gelişme ve ilerlemenin en önemli unsuru, insan faktörüdür. İslam dini insanın dürüstçe, kendisine ve topluma faydalı olması konusunda yönlendirilmektedir.

Sanayi ve bilgi devrimlerini yaşayan toplumların geleceğin mesleklerine göre hem aile hem de toplumsal bakımdan yetiştirilmesi için ilkokuldan başlayarak kariyer planlaması gerekmektedir. Bu açılarından bakıldığında, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi iktisadi hayatla ilgili sorumlu üretim, sorumlu tüketim, israf, çevre koruma, iş kazalarına karşı iş sağlığı ve güvenliği gibi konularda öğrencinin ilkokuldan itibaren yönlendirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu kuşkusuzdur.

Ortaöğretimdeki din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde çalışma ve iktisatla ilgili kavramlar ilköğretime göre daha azdır. Oysa öğrencinin çalışma hayatına yaklaşmasından dolayı mesleğe yönlendirme, çalışma ahlakı, helal ve haramla ilgili konular daha ağırlıklı olmalıdır.

Yine ortaöğretimde bu derste ele alınan konuların daha çok teorik kaldığı görülmektedir. Örneğin, 8'nci sınıf din kültürü kitaplarında helal kazanç, meslek, insanların faydalı iş yapmalarını konusunda daha çok değinilirken, 4, 5 ve 6'ncı sınıflarda çok az değinildiği görülmektedir.

Programların düzenlenmesinde mesleğe yönelme ve meslek ahlakının oluşması bakımından iktisat, endüstri mühendisliği, endüstriyel ilişkiler ve çalışma ekonomisi uzmanlarının da katkı sağlaması önerilebilir.

Sürdürülebilir kalkınma amaçları bakımından sorumlu üretim ve tüketim başta olmak üzere, küresel konulara daha fazla yer verilmesi sağlanabilir. Dersin amaçlarından birisi ahlak bilgisi olduğuna göre, eğitim yaşlarında kazandırılan bilgiler ve davranışların meslek hayatındaki yeri ve önemi alınarak, ülkemizin kalkınması ve gelişmesinde geleceğin mesleklerine yönelmenin önemi ve yeri üzerinde durulabilir.

Kaynakça

-Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf

-Din Kültürü Atölyesi. <https://www.dinkulturuatolyesi.com/>

-İGiAD (2018) Türkiye İş Ahlakı Araştırması 2018 Nesiller Boyu İş Ahlakı. Yayın editörü: Ömer Torlak. https://igiad.org.tr/images/2018/12/%C4%B0G%C4%B0AD_T%C4%B0AA18_%C4%B0%C3%A7Salyfalar_WEB_11.12.2018.pdf

-Kal'acı, M. Ravvas. (1991) İslam Hukukunda Meslek Edinme ve Bu Konudaki Hükümler. Çeviren: Adem Esen. İlim ve Sanat Dergisi, Ekim-1991, Sayı, 30, ss.46-58.

-Macit, Sadullah; Ortaokul ve İmam-Hatip Okulların İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7.sınıf, FCM Yayıncılık, Ankara, 2019.

-MEB (2018) Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi, Öğretim Programları. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 Ve Ortaokul 5, 6, 7 Ve 8. Sınıflar) <http://mufredat.meb.gov.tr/> (erişim: 30.12.2019)

-MEB (2018) Öğretim Programlarını İzleme ve Değerlendirme Sistemi, Öğretim Programları. Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9-12 Sınıflar) <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>

-MEB, 2010/53 Sayılı Genelge, http://mebk12.meb.gov.tr/meb_ıys_dosyalar/34/39/749197/dosyalar/2015_02/09093609_degerleregiti.pdf

-Nayir, Sabahattin; Açık, Abdullah, v.d.; Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8.sınıf, Devlet Kitapları ikinci Baskı, 2019

-OECD (2018) Preparing Our Youth For An Inclusive And Sustainable World <https://www.oecd.org/education/Global-competency-for-an-inclusive-world.pdf>

-OECD (January 2015) Education at a Glance Interim Report: Update of Employment and Educational Attainment Indicators. <http://www.oecd.org/education/EAG-Interim-report.pdf>

-OECD. (2004) Career Guidance and Public Policy, Bridging the Gap, <https://www.oecd.org/education/innovation-education/34050171.pdf>

-Özdemir, Safiye; Ortaokul ve İmam-Hatip Ortaokulları için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6.sınıf, Dörtel Yayıncılık, Ada matbaacılık, Ankara, 2019.

-Wang, V.; Kania-Gosche B. (2013) Andragogy or Pedagogy as a Means to Improve the Workforce?, Handbook of Research on Technologies for Improving the 21st Century Workforce, Tools for Lifelong Learning. Ed.:Wang, Victor C.X. Hershey, USA. V. 1, pp. 98-109.

-Yılmaz, Muhammet (2012) Değerler Eğitimi ve Okul Etkinlikleri. İGEDER yayınları, İstanbul.

-Yiğit, Hulusi; Doğan, Emine Öğülmüş, v.d., ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5.sınıf Ders Kitabı, Devlet Kitapları İkinci Baskı, 2019.

-Yiğit, Hulusi; Doğan, Emine Öğülmüş, v.d., İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4.sınıf Ders Kitabı, Devlet Kitapları İkinci Baskı, 2019.

-YÖK (2019) Geleceğin Meslekleri Çalışmaları. Ankara.